

MAGYAR NEMZETI KULTÚRA.

AJÁNLVA

AZ ORSZÁGYŰLÉSNEK ÉS A MŰVELT KÖZÖNSÉGNEK.

ÍRTA:

LITERÁTUS.

BUDAPEST, 1893.

RÉVAI LEO BIZOMÁNYA.

I.

A közművelődés fontossága általában. Múltja Magyarországon.

Egy szent eszmének akarunk szolgálatot tenni e sorokkal: a magyar nemzeti kultúrának, a magyar nemzet közművelődésének.

Figyelmeztetni akarjuk a művelt magyar közönséget arra az ideges, beteg állapotra, mely mostani közéletünket a magyar állam egyik vitális érdekkörének, a közművelődésnek elhanyagolása következtében megszállotta.

Óvni akarjuk a magyar nemzetet a meddő közjogi és egyházpolitikai kérdések előtérbe tolásától ép e mostani időkben, a nyugodalmas béke és a legmefeszítettebb munka idejében.

Magyarország ezredéves fenállásának nagy ünnepére egy jelentéktelen, de szükséges kódarabot akarunk letenni annak az alpnak megvetéséhez, melyen hazánk második ezredéve fog fölépülni.

A jelenlegi magyar országgyűléshez, közműveltségünk valamennyi munkásához és barátjához, s az egész művelt közönséghez szólunk, mint a kiktől első sorban függ a magyar nemzet közművelődésének ügye.

Mindenekelőtt arra a szomorú és többé el nem tagadható jelenségre hívom fel figyelmüket, hogy államéletünkben komoly viszály tört ki az állam és az egyház

közt. Előidézte egy jóakarátú, de legalább is fölösleges rendelet; szítja az elfogultság és szellemi rövidlátás; teljesen elmérgesítheti az esztelen szenvedély. A kis kérdés a régóta lappangó ellentétek fölszínre hozásával nagygyá nőtte ki magát és hosszú, áldatlan küzdelem csiráját rejti magában. Ma már dominál: kormányválságnak, esetleg új pártalakulásnak okozójává lesz, valósággal központja politikai küzdelmeinknek. Nagy pénzügyi reformokat, fontos közjogi actiókat absorbeál; az államélet egyéb fontos kérdéseit meg teljesen elnyomja.

Íme, itt van a vallás- és közoktatásügyi tárca költségvetése. Tömerdek a tenni való közművelődésünk és közoktatásunk terén is; de ki fog most efféle bagatell ügyekkel foglalkozni a nagy egyházpolitikai kérdések mellett? Vájjon fog-e emelkedni csak egy hang is az elnyomott testvér, a közoktatás, helyesebben : közművelődés érdekében? Körülbelül olyan viszonyban van most ennek az egy tárczának két ága, mint egy apának két fia, kik közül az egyik folyton rakonczátlankodik és temérdek gondot szerez apjának, úgy hogy a vásott kölyök miatt nem ér rá törődni a másik fiúval, a jobbikkal. Az eredmény aztán előreláthatólag az, hogy a vásott fiú meg nem javul, de a jobbik elromlik.

Pedig nagyon itt volna már az ideje, hogy végre komolyan foglalkozni kezdjünk nemcsak magával közoktatásunk ügyével, hanem általában az egész közművelődés ügyével. Sajátságos, és csak speciális hazai viszonyainkból érthető jelensége az a magyar államéletnek, hogy közművelődésünkkel oly keveset foglalkozik mindenki : a kormány, a politika, a társadalom egyaránt. A legtöbben úgy vannak vele, hogy igen szép szónak tartják az egészet, a melyért illik és szükséges lelkesedni, de hogy tulajdonképen micsoda szerepe van az állam életében, micsoda fontossága a nemzet jövőjében, arról igen kevés-

nek van fogalma még államférfiaink közt is. Ez merésznek látszó állítás, de fájdalom, tény.

Az államélet funkcióit két nagy csoportba oszthatjuk: a nemzet *boldogulásának* eszközlése teszi ki az egyik csoportot, ezen boldoguláshoz szükséges *előfeltételek* megszerzése a másikat. Minden egyénnek, minden családnak, minden államnak legközvetlenebb célja a boldogulás. A boldogulás pedig ismét két irányban történhetik, anyagi és szellemi irányban. Gazdagnak és műveltnek kell lennie az embernek és *nemzetnek* egyaránt, hogy boldogulhasson. És nem elegendő a teljes boldoguláshoz sem a gazdagság egyedül, sem a műveltség. A gazdag, de műveletlen ember és nép, úgyszintén a művelt, de szegény ember és nép egyaránt magukban hordják tönkrejutásuk, szerencsétlenségük csiráját. Sem Görögországot műveltsége, sem Karthágót gazdagsága meg nem mentette a bukástól. A modern államok ideálja inkább Angolország, a gazdagság és műveltség harmonikus szervezete.

Magyarország még csak nem régen is, e század első felében, a szegénység és műveletlenség szomorú képét mutatta. Ipara, kereskedelme semmi, termőföldjei nagyrészt parlagon heverték; tudománya, irodalma egy harmadik újjászületés zsengekorát élte, még csak úgy a hogy kifejlett irodalmi nyelve sem volt. Az 1825-iki országgyűléssel megindult nagy nemzeti átalakulás kezdetben csak az ország függetlenségével, az állam közjogi és belpolitikai helyzetével, tehát egy állam boldogulásának csak előfeltételével, bár igen szükséges előfeltételével, foglalkozott; de arra, hogy e feltételek kereteibe igazi tartalmat öntsének, hogy egy állam létének és boldogulásának igazi feltételeiről, t. i. meggazdagodásáról és művelődéséről gondoskodjanak, még nem ért rá. Ez csak a nagy *Széchenyi Istvánnak* jutott eszébe. Ő sem tagadta közjogi helyze-

tünk tisztázásának és belpolitikai viszonyaink rendezésének szükségét, de mindennél többre becsülte anyagi és szellemi fölvirágzásunkat megteremteni; főleg *anyagi fölvirágzásunkat*. Azt tartotta, hogy szegény és műveletlen nép úgy sem tud élni szabadságával, ha megvan is: ellenben egy művelt és gazdag nemzet szükségképen kivívja függetlenségét, ha nincs meg. Ismétlem, hogy Széchenyi működésének súlypontja nemzetgazdasági térre esik: ezen terezen érezte magát leginkább otthon, egy állam fölvirágzásának ezt az eszközt tudta legjobban fölhasználni, s e téren voltak legmaradandóbbak alkotásai. A közműveltségnek, a tudománynak, irodalomnak és művészeteknek fontosságáról is meg volt ő győződve, legjobban bizonyítja ezt az a felejthetetlen tény, hogy ő volt a tud. akadémia igazi megalapítója: de működése nem ebben az irányban haladt.

Magyarországnak a szabadságharcz előtt nem is volt oly kiválóbb államférfia, ki a nemzet szellemi fölvirágzásának fontosságát nemcsak be tudta volna látni, hanem arra utat is tudott volna mutatni. A magyar művelt ember természeténél és családi hagyományainál fogva úrrá, hazája folyton fenyegetett közjogi helyzeténél fogva pedig politikussá nevelődött; de sem mint úr, sem mint politikus nem bírt érzékkel az ország szellemi kultúrája iránt. Urasága abban állott, hogy őseitől öröklött vagyónát elitta-ette, elkártyázta, kutyákra és lovakra elpazarolta, szóval úri módon elverte; de hogy néha-néha vagy egy jó könyvet vegyen, hogy iskolára és tudományos vagy művészeti közintézetekre költsön, hogy fiát gondosan neveltesse, – az igen kevésnek jutott eszébe. Hiába, ez már természete a magyarnak. Ilyen most is, ilyen lesz ezután is még igen sokáig, míg csak egy nagy átalakulás egészen ki nem irtja belőle ezt a szellemet. Pedig ki kell irtani, mert nagy veszedelem rejlik benne. – Politikával is sze-

ret a magyar ember foglalkozni, sőt voltak és vannak is – amint mondják – nagy politikusaink. De bizonyos egyoldalúságot nem lehet elvitatni még legkiválóbb politikusainktól sem. Folyton a közjogi kérdések képezik politikai elveinek tengelyét. Igen ritka az olyan politikusunk és államfőnk, mint Széchenyi, a kinek politikai tengelye a nemzet anyagi és szellemi fölvirágzása volt, s csak e köré csoportosított minden egyebet. És Széchenyit is nem háttérbe szorította-e *Kossuth* az ő közjogi elveivel? Természetesen, mert ilyen volt magának a nemzetnek is politikai caractere. *Kossuth* a nemzet szívéből beszélt, Széchenyi a nemzet szívére akart beszélni. Azért lett amaz népszerűbb, mint emez. Hogy lehetett volna hát ily körülmények közt arról szó, hogy vagy egy politikusunk a nemzet szellemi kultúráját tűzze ki politikai működése célpontjául? Küllő volt az csak több politikusunk politikai rendszerének kerekében, de korántsem tengely.

Ísmételem, politikánknak ez a közjogi iránya ha nem is mindenkor jogosult, de mindenesetre természetes, mert hiszen századokon keresztül folyton államiságunkat támadták, s nekünk folyton azt kellett védeni.

Természetes az is, hogy a szabadságharcz. utáni idők legnagyobb politikusa, *Deák Ferencz*, szintén a közjogi kérdéseket tette politikai működése középpontjává.

Deák után, mikor már közjogi helyzetünk tisztázva volt, sőt Deák mellett, csakhamar előáll az a férfiú, a ki széles látkörével és gondolatainak filozófiai mélységével azonnal belátja, hogy a magyar nemzetnek semmire sincs nagyobb szüksége, mint műveltségre, s mint közoktatási miniszter, céljának teljes tudatában kezdi meg rövid, de mégis nagyhatású működését. Ez a férfiú *Eötvös József* volt. Valamint Széchenyinek politikai főelve nem a közjog, hanem a nemzet anyagi fölvirágzása volt, szellemi előhaladással kapcsolatban: úgy *Eötvös* is – legalább

mint gyakorlati politikus – sem közjogi, sem e vagy ama belpolitikai kérdés köré nem csoportosította politikai rendszerét, hanem a nemzet szellemi kultúrájának rendelt alá mindent. És ezt a politikai rendszert nála nem az a külső véletlen alakította ki, hogy őt bízták meg a közoktatási tárcza vezetésével, hanem egész politikai meggyőződése volt ez neki, mely a legszorosabb kapcsolatban van egyéniségével. Maga is író; tudós és költő egyaránt; azonfelül filozofiailag képzett fej, a ki belát az emberi társadalmak mélységeibe; ismeri az emberi társadalmak fejlődésének pszichológiai és történelmi törvényeit; tudja, mikor mire van szüksége a társadalomnak; nem téveszti össze a célt az eszközökkel, az intézményeket az emberekkel, s mind-egyiket egymással. Nem azt állítjuk mi, hogy Eötvös egy nemzet életében a közművelődést tartotta volna a legfőbb dolognak. Jól tudta ő, hogy egy nemzet életében ez is csak eszköz. De mint gyakorlati politikus, megconciálta és részben meg is valósította Magyarország közművelődési rendszerét, még nagyobb biztossággal, ha nem is nagyobb hatással, mint Széchenyi a maga nemzetgazdasági concepcióját. De Széchenyi az Ő eszméivel egy ideig uralkodott a helyzeten és Magyarország regenerátora lett; Eötvös csak együtt működött minisztertársaival s eszméit nem tudta – tán nem is akarta – kora uralkodó eszméivé tenni. Még mindig a közjogi kérdések domináltak; a politikai szenvedélyek sokkal jobban föl voltak a ki-egyezés éveiben is korbácsolva, semhogy a közjogi kérdéseket háttérbe lehetett volna szorítani.

A hetvenes évekkel a békés fejlődés évei köszöntöttek be Magyarországon. Most tűnt csak ki, mily kevés nálunk az igazi államférfiú, a ki nem csak közjogi helyzetünk megítélésére és tisztázására képes, hanem egyúttal az államélet bonyolult gépezetét is ismeri, s legalább általánosságban tisztában van minden alkatrész szerepével és

fontosságával. Sokáig nem találtunk miniszterelnököt, s végre is Tisza Kálmán személyében olyan ember ragadta magához a miniszterelnöki hatalmat, a kinek jóformán semmi államférfíui ideálja nem volt, csak ügyessége az emberek megnyerésére, tapintata az ellentétek elsimítására, és hajlandósága mindennel megalkudni. A miniszterelnök feladata most jóformán csak a pártküzdelem vezetésére szorítkozott, a szakminiszterek pedig minden egységes és magasabb conceptio nélkül dolgoztak, kiki a saját esze szerint.

De még ha legalább jó szakminisztereink akadtak volna! Az előző korszak közjogi küzdelmeiben mit is törődtek volna politikusaink szakkérdésekkel: a nemzet anyagi és szellemi felvirágzásának föltételeivel, a közoktatás, igazságszolgáltatás, közigazgatás, ipar és kereskedelem aprólékos kérdéseivel? Az újabb, békés korszak embereinek nem is volt alkalma előzőleg az államélet részleteivel megismerkedni; ember kellett a gátra, hát állítottak, de olyat a melyet kaptak, legtöbbször teljesen laikus, tájékozatlan politikust, a kiknek mindegyike sokkal nagyobb hivatást érzett magában Deák vagy Kossuth szerepét betölteni, mint saját ressortját vezetni. Egyebek híján a vezető miniszterelnök legfőbb politikai elve, a pártszempont, a hatalom megtartásának szempontja, volt irányadó a szakminiszterek megválasztásában is, így lett aztán egyszerre pénzügyi, kereskedelemügyi vagy másféle capacitás olyan gróf vagy báró, a kinek eddig e téren hírért sem hallották. A fejetlen gazdálkodásnak vége aztán az lett, hogy csaknem elmerültünk a deficit tengerébe, míg végre akadt egy pénzügyi capacitásunk, a ki megmentett bennünket a hínárból. Ez az ember *Wekerle* Magyarország mostani miniszterelnöke. Határozott politikai elvet képvisel az ő politikai egyénisége, még pedig *Magyarország anyagi fölvirágzásának az elvét*, nem hanyagolva el ter-

mészeten a szellemi haladást sem. Szemmel látható, hogy ugyanaz az állampolitikai elv ez, melyet Széchenyi vallott. Tehát aránylag rövid idő alatt másodszor kerül uralomra ugyanazon politikai elv. Mert vagy ez lesz Wekerle politikájának sarkpontja, s ez esetben kormánya tartós lehet, mert elvi alapon áll; vagy pedig ezen politikai elvét Wekerle nem viszi be a miniszterelnöki székbe, hanem azt egyszerűen pénzügyi ressortjára szorítja. Ez esetben azonban micsoda politikai elvet visz a miniszterelnöki székbe? Akkor igazán csak átmeneti minisztérium lehet az övé is, mint volt a Szapáryé. Wekerle erős egyéniségéről és geniejéről azonban föl sem lehet tenni, hogy mehtagadhassa önmagát; úgy hogy föltevésünk utolsó részét kizártnak tekinthetjük. Meg vagyunk róla győződve, hogy, ha a fölmerült egyházpolitikai kérdések meg nem buktatják Wekerlét, akkor kormánya tartós lesz.

És vajjon Magyarország történeti fejlődését, valamint jelenlegi szükségleteit tekintve helyeselhető-e, hogy nálunk a 90-es éveket, de sőt tán a második évezred elejét is, az ország anyagi fölvirágzásának kérdése dominálja? Jól értjük meg a kérdést. Nem arról van szó, hogy kívánatos-e Magyarország vagyonosodása, hanem hogy kívánatos-e az erről való gondoskodást egyoldalúan a politikai élet előterébe tolni. Azt hisszük, nem.

Körülbelül előre lehet látni a Wekerle-kormány hatását államéletünk leendő fejlődésére, föltéve, hogy e kormány tartós lesz. Pénzügyi viszonyaink rendeződnek, iparunk és kereskedelmünk megerősödik, anyagilag fejlődni fogunk. Kétségtelenül szerencsés vívmányok. De nagyban csökkenti majd értéküket egy világosabban látó jövő kor szemében az az áldozat, melyet kulturális fejlődésünk terén értök adtunk. Szemünkre fogják majd vetni unokáink, hogy anyagi érdekeinknek csaknem teljesen föláldoztuk a szellemieket; hogy egyoldalúlag láttuk

el a nemzet szükségleteit: hogy az államnak csak testi jóvoltáról gondoskodtunk, a szellemét csaknem teljesen elhanyagoltuk, holott együtt és egyszerre' kellett volna róluk gondoskodni. Es e szemrehányást meg is fogjuk érdemelni, minden jóakaratumk és eredményes munkánk daczára.

Már is látjuk, sőt már évek óta láttuk e gondatlan mellőzését kulturális érdekeinknek. A ki erről meg akar győződni, tekintse meg államháztartásunk költségvetését. Mily nevetségesen csekély összeget költünk mi közművelődési czélokra. Hét millió nyolczszázezer forintot fordítunk mi ez évben közművelődési czélokra, holott csak királyunk udvartartásához – nem recriminatókép mondjuk – négy és fél millió forinttal járulunk. Wekerle előtt nincs irgalom semmiféle fontos állami érdek számára a pénzügyi érdekeken kívül. Az csak helyeselhető, hogy nem nyit teret a végtelen túlköltekezéseknek; de az már kétes értékű pénzügyi eredmény, hogy legvitálibb szükségleteink figyelembe nem vétele árán éri el az egyensúlyt; az pedig éppen veszedelmes állapot, hogy nem tudja helyes arányban elosztani a pénzt a miniszteri tárczák közt. Vagy tán inkább azt kell kívánnunk, hogy bárcsak lenne egy második Eötvösünk, a ki meg tudná győzni minisztertársait a közművelődési érdekek óriási fontosságáról. Wekerle kitűnő nemzetgazda, de ellensúlyozására szüksége volna kormányunknak egy épp oly kitűnő közművelődési miniszterre.

Ismételjük, hogy az államélet igazi tartalmát az önfentartáson és az ezzel kapcsolatos külügyi és hadügyi dolgokon, nemzetiségi kérdéseken, mint mindennek *conditio sine qua non*-ján kívül az anyagi és szellemi kultúra teszi. Mindig baj, ha külügyi, közjogi, nemzetiségi, vallási kérdések absorbeálják a nemzet erejét, mert az ezekről való gondoskodás szükséges föltétele ugyan az állam bol-

dogulásának, de nem pozitív alkatrésze. Ebből természet-szerűleg következik az is, hogy készakarva előtérbe tolni őket rossz politika, nem igazi államférfiúi belátás. Önállóságát minden nemzetnek biztosítania kell, mert csak önálló, szabad nép lehet igazán virágzó; de gyöngé nemzetnek nem szabad önállási vágyait meggondolatlan mohósággal kielégítenie, mert könnyen áldozatul eshetik éppen maga az önállóság.

Mihelyt a kül- és belpolitikai helyzet megengedi, vagyis mihamarabb a béke évei beállanak, egy nemzetnek nincs sürgősebb dolga, mint fölvirágzása közvetlen tényezőin, az anyagi és szellemi előhaladás föltételein munkálkodni. Nagyon jól látta Széchenyi, hogy valamely nemzet műveltsége és gazdagsága szükségképpen megszerzi számára a szabadságot, is, legalább sokkal könnyebben és természetesebb módon, mint a hogy azt fegyverek és szerződések megszerezhetik. A mely nemzet folytonosan csak közjogi helyzetének és alkotmányos szabadságának biztosításával bíbelődik, államéletének igazi tartalmát pedig elhanyagolja: könnyen úgy járhat, mint az egyszeri ember, a ki mindenáron rangjához illő fényben és pompában akart megjelenni egy lakodalmon; de addig készült, addig fényesítette és pompáztatta magát, hogy utoljára is elkésset a lakodalomról.

Magyarország e tekintetben is szerencsétlenebb nemzet sok más nemzetnél. Izolált helyzetünk Európában ősidőktől fogva önállóságunkért és fennmaradásunkért küzdeni kényszerített; szerencsétlen viszonyunk Ausztriához több mint három század óta folyton meddő közjogi vitákra és súrlódásokra foglalta le erőnket; hazánk geográfiai helyzete más nemzetiségekkel szemben pedig saját otthonunkban is létünkért való örökös perpatvarkodásra kárhóztat bennünket. Csoda-e, ha Magyarország nem tud igazán kultúrállammá lenni; csoda-e, ha boldogulása

helyett folyton léteért kell küzdenie: csoda-e, ha politikai életünk úgy hozzászokott már a közjogi vitákhoz, hogy el sem lehet nélkülök.

A Tisza-kormánynak minden hibája mellett is volt egy el nem tagadható érdeme: az, hogy, ha nagyobb szabású és egységes terv és határozottan körvonalazott program nélkül is, de legalább szórványosan és ötletszerűen, ressortok szerint kisebb-nagyobb szerencsével, dolgoztak hazánk anyagi és szellemi kultúráján: a közjogi kérdéseket pedig öntudatosan háttérbe szorították. Tisza büszkén szokott- volt rámutatni a kormánya alatt elért nemzetgazdasági és kulturális vívmányokra, és méltán. Igaz, hogy, ha kezdettől fogva evvel a határozott programmal dolgozott volna, és ha folyton e cél szolgálatában válogatta volna meg embereit, nem a párturalom szempontjai szerint: akkor még többet, sokkal többet érhetett volna el.

A Tisza-kormány, legalább kormánykodása utolsó éveiben, legnagyobb gondot az ország anyagi felvirágzására fordított. A pénzügy, földművelés-, ipar- és kereskedelem-ügy, továbbá az igazságszolgáltatás ügye nálunk folyton elsőrangú érdekeknek tekintettek. A közoktatás, szóval a közművelődés ügye pedig Eötvös óta mindig valóságos mostoha gyermeke volt a kormánynak. Nem mintha nem akartunk volna műveltek lenni. Akartunk, de csak teoriában mindig. Azt hittük, hogy a vagyonság már maga is műveltség, s minden intézkedésünk anyagi ügyeink fölvirágoztatására irányúit; közműveltségünk érdekében vajmi keveset tettünk. Hiszen előbbvaló a kenyér – gondoltuk magunkban – mint a műveltség, a tudományok és művészetek. Majd ha lesz miből áldozni közművelődési célokra, akkor majd hozzálátunk ahhoz is. A megélhetés az első, azután a művelődés.

A mily tetszetős, ép oly téves, de sőt veszedelmes

ez a kenyér-politika, mely a közgazdaságot el akarja választani a közművelődéstől, s ez utóbbit az előbbivel szemben luxusnak minősíti. A test és szellem együtt élnek. Nem lehet *előbb* a testet ápolni, *azután* a szellemet, hanem csakis *egyszerre* és *együtt*. Valamint a testi életben vannak elemi és fényűzési szükségletek, úgy vannak a lelki életben is. És ez elemi szükségletek ép oly nélkülözhetetlenek a lelki életben, mint a testi életben. A mely államban az a fölfogás jut érvényre, hogy a közgazdaság sokkal fontosabb dolog a közművelődésnél, az az állam már előre lemondott róla, hogy valaha igazán virágzó és hatalmas, életképes állam legyen. Az az állam veszve van. Előbb vagy utóbb, de áldozatul kell esnie téves fölfogásának, mert éppen azt nem éri el, a mire törekedett, hogy virágzó, gazdag és imponáló erejű állam legyen.

Magas fokú szellemi kultúra nélkül igazi vagyonságra sem szert tenni, sem azt megtartani nem lehet. A polgárok intelligenciája, továbbá a tudományok és művészetek egyúttal leghathatósabb eszközei a vagyonosodásnak. Hány vagyonosodási segédforrásra mutat rá a tudomány, mennyivel könnyebben tud meggazdagodni egy művelt ember, mint egy műveletlen! De sőt művelt embernek egyenesen életszükséglet a vagyoni jóllét, műveletlennek sokkal kevésbé. Ezer és ezer módon segíti elő a közművelődés a közgazdaságot.

És vajjon mi lesz avval a vagyonnal, melyet egy közművelődési tekintetben alacsony színvonalon álló nép gyűjt? Nem vándorol-e nagyrészt idegen, műveltebb államoknak a zsebébe? Nem fizetünk-e drága adót nekik művészi kivitelű iparcikkeikért, műtárgyaikért, képeikért, szobraikért, zenedarabjaikért, színműveikért, költőikért, íróikért, nagyszámú tudományos kézikönyveikért? Hiszen hogy csak egy példát említsek, egy magyar orvos vagy

egy magyar technikus könyvvásárlásra fordított pénzének legalább is négy ötödrészét külföldre kénytelen kiküldeni. Mi még messze vagyunk attól, hogy műveltségünk termékeit külföldre – ha csak Romániába vagy Szerbiába is – vihetnők, s ott azokból pénzelnénk. De legalább ebből a mostani szégyenletes kiskorúságból iparkodjunk kiemelkedni, hogy valóságos szellemi csecsemői vagyunk más kultúrállamoknak. És ezt bizony nem a közművelődés kérdéseinek lenézésével fogjuk elérni.

De vizsgáljuk a ^közművelődés ügyét abból a szempontból, melyből, mi – szerencsétlen földrajzi és közjogi helyzetünknel fogva – minden politikai kérdést kénytelenek vagyunk vizsgálni: *a nemzeti állam szempontjából* vizsgáljuk meg a kérdést. Valóban el kell ismernünk, hogy a mily nehéz, ép oly fontos és szükséges egy dolog ránk nézve, hogy a magyar nemzeti államot megalapítsuk. Most magyar állam vagyunk, olyan a milyen, de nem magyar nemzeti állam. Ezen a közös alkotmány alatt lévő földterületen mi viszzük a hegemoniát, tehát magyar államot alkotunk; de még attól jó messze vagyunk, hogy a Magyarországon lakó népek, ha nem is egy nyelven beszélnek velünk, de legalább egyet értsenek s együtt érezzenek a magyar néppel. Szóval azt még ezer éves fenállásunk alatt nem tudtuk elérni, hogy saját nemzetiségünk bélyegét nyomjuk rá mindazokra a népekre, kik a mi hazánkban laknak. Mert ez kellene ahhoz, hogy nemzeti államot képezzünk. Az kellene, hogy a velünk élő népek érzésben és gondolkodásban, s ha lehet, nyelvben is, annyira egyek legyenek velünk, hogy soha eszük ágába se jutna ellenünk támadni, ellenünk acsarkodni. Nem jutna eszökbe, ha érdekeik a mienkkel ugyanazonosak volnának; ha ugyanazon eszmekörük, ugyanazon ideáljaik volnának; ha ők is szeretnék, a mit mi szeretünk; ők is lelkesednének azért, a miért mi lelkesülünk.

Mindezek elérésére pedig csak egy mód van: a nemzeti-ségeket *megnyerni*, nem pedig *megettörni* vagy *elnyomni*. A magyarosítás ezek szerint nem abban áll – bár arról sem kell, mint végcélről, lemondanunk – hogy *nyelvben* tegyük magyarrá a nemzetiségeket, hanem inkább *érületben*.

A ki csak némileg ismeri is különböző nemzetiségeinket, könnyen átlátja a magyarosításnak a nehézségeit. Egy földrajzi területen lakunk ugyan velők, mezőgazdasági, kereskedelmi stb. érdekeink tehát nagyjában azonosak; de két lényeges választófal van közöttünk, a *vallás* és a *nyelv*. Tapintattal és erélyvel azt még csak el lehet érni, hogy a különböző nyelven beszélő nemzetiségek magyarul is megtanuljanak, s ez már valami, de a valláshoz teljességgel nem férhetünk hozzá. Nincs más mód a nehézségek elhárítására, mint azok megkerülése és ellensúlyozása.

Köztudomású dolog, hogy valamely nép érzülete és magatartása mindig vezetőitől, az intelligens osztálytól függ. Beszélhet az a nép más nyelven, mint pl. derék svábjaink, lehet más valláson is, de ha intelligentiája velünk érez, akkor sem a vallás, sem a nyelv különbözősége nem veszedelmes. Ellenben az ellenséges érzületű intelligencia a legjámborabb népet is képes megvadítani. Gondoljunk csak a Lucaciukra. Nekünk tehát legfőbb törekvésünknek kell lenni a nemzetiségek intelligentiájának a megnyerése.

Intelligens embert csak egy tisztességes módon lehet megnyerni, intelligenciával. Művelt embernek csak egy dolog imponál, a szellemi felsőbbtség, a műveltség. Valóban csodálatos ereje van a szellem hatalmának. Hódolni kell előtte mindennek. A művelt ember uralkodik a műveletlen, művelt állam a kevésbé művelten csupán szelleme felsőségénél fogva. Görögország akkor is ural-

kodott Rómán, mikor már csak provinciája volt, s mikor a görög népben minden hiányzott ahhoz, hogy önálló államot alkosson; műveltségével akkor is ki tudta vinni, hogy nyugalomban, zavartalanul élhetett, nyelvét és intézményeit tiszteletben tartották, akárcsak egy önálló államnak. Mi által uralkodott Franciaország is századokon keresztül Európa népein? Nem az által, hogy nyelve világnyelv volt, hanem azért lett nyelve világnyelv és az által uralkodott a francia nép Európa többi népein, hogy legműveltebb állam volt, zászlóvivője a szellemi kultúrának. Végre pedig miért sikerült a múlt század végén és a jelennek elején a bécsi udvarnak bennünket csaknem egészen elnémetesíteni? Mert műveletlenek voltunk; nem volt nemzeti tudományunk és művészetünk; nem voltak íróink, tudósaink, költőink és művészeink, a kik bennünket hazafiságra buzdítottak s nemzeti önérzetre neveltek volna. A szellem megkívánja a maga táplálékát, ép úgy mint a test. A múlt század végén atyáink német könyveket olvastak, német költőket szavaltak, német színházba jártak, német zenén táncoltak, szóval minden szellemi táplálékukat német talajból vették. Ezzel aztán megszokták a német szellem sajátságait, megszokták életviszonyaikat, szokásaikat, lelkesedésük és bánatuk okát, örömeiket és tréfáikat. Együtt sírtak és nevettek velők, együtt féltek és reméltek velők, szóval együtt éreztek és így már-már valóságos németek voltak. Ez a műveltség hatalma. Ez az egyedüli és legbiztosabb módja a magyarosításnak is. Saját múltunkból saját kárunkon tanulhattuk volna már meg becsülni a közműveltséget, ha más szempontból, ha önmagáért nem is, legalább mint magyarosító eszközt.

Külföldön, a hol a közműveltség nagyobb, fontosságának a tudata is erősebb, már régebben észrevették a kultúrának ezt az assimiláló hatását, s még a hol kevesebb veszély fenyegette is a nemzetiséget, közművelődési

egyesületet alkotott maga a társadalom. Ki ne ismerné pl. a német Schulvereint? Látva a nagy eredményt, mi is követtük a jó példát, alkottunk és alkotunk közművelődési egyesületeket. De oh jámbor naivítás! Közművelődési egyesületnek nevezzük az egyszerűen csak magyarosító társulatokat. Jellemző félreértése a »közművelődés« fogalmának. Hiszen igaz, a közművelődésnek magyarosító hatása is van, s ez egyesületeknek ép ezt az oldalát kellene kiaknázniok; csakhogy megfordítva nem áll ám: a magyarosítás még nem közművelődés. Ebben egyúttal az is ki van mondva, milyen irányban kellene a közművelődési egyesületeknek haladniok. Nem az alsó néposztály magyarosítására kell első sorban törekedni, bár ezt sem szabad ignorálni. Az alsó néposztályt már is megnyertük, ha anyagi érdekeit ápoljuk, megélhetését lehetőleg elősegítjük, szóval, ha a socialis nehézségeket igyekszünk elhárítani. De ez még nem magyarosítás. Ez csak semleges állapot. Első sorban az idegen ajkú nemzetiségek intelligentiájával kellene megkedveltetni a magyar kultúrát. És e célból magunknak is támogatni kellene azt a magyar kultúrát, hogy képes legyen imponálni és tetszeni nemzetiségi testvéreinknek. Ez volna a közművelődési egyesületek igazi feladata.

II.

A közművelődés jelene Magyarországon.

De vajjon csakugyan oly gyöngén áll-e nálunk a közművelődés ügye?

Bizony nagyon gyöngén. Ezt csak az tudja igazán, ki maga is a közművelődés egyik vagy másik ágában

dolgozik. Szégyen és kétségbeesés fogja el az ember lelkét, ha a közművelődés birodalmában szélllyel néz, s kételkedni kezd Széchenyinek ama nevezetes, jóslatában, hogy Magyarország nem volt, hanem lesz. Tekintsünk szét és lássunk!

Itt van első sorban a tudományok birodalma. Van-e csak egyetlen egy tudományágunk is, mely európai színvonalon állana? De hány van legalább olyan, melyben ne volnánk a nagy kultúrállamok vazallusai, hanem legalább némi önállóságra vergődtünk volna? Orvosaink, technikusaink, filológusaink, filozófusaink, aesthetikusaink, paedagogusaink nem külföldi irodalmakból kénytelenek-e élőködni, nem ha szaktudósok, de legalább jóra való szakemberek akarnak lenni? Ott vannak jogászaink – pedig jogász nemzet vagyunk! – ellehetnek-e külföldi szakmunkák nélkül? És hogy vagyunk a sajátlag nemzeti tudományokkal is? Meg van-e már írva Magyarország pragmatikus története? Van-e tisztességes magyar nyelvtanunk, nem iskolai, hanem tudományos? Hol van irodalmunk történetének részletes és tudományos ismertetése? Valóban, a ki Magyarország ezredéves fenállásának nagy jubileumán nem hangzatos frázisok után indulva és nem pusztán nemzeti hiúságtól elvakítva fog végigtekinteni, hanem a józan hazaszeretet aggodalmával és az önbírálat tárgyilagosságával nézi majd a dolgokat: megdöbbenve fogja kérdeni magától, hogy minő alapon követeljük mi magunknak a politikai önállóságot, holott szellemileg másoknak vazallusai vagyunk.

Vagy tekintsünk szét a művészet fényes birodalmában. No itt már magasra emelt fővel járdalunk, és büszkén tekintünk szét Europa népein. De ismét csak hiúság az és nem igazi jogos büszkeség, a mi szívünket oly fennen dobogtatja. Igaz, van egy-két nagy költőnk – bár jobban ismernők őket! – de mit szóljunk költészetünk átlagos

színvonaláról? Látunk magas röptű szellemet, de nyomasztó szellemi korlátoltság kíséretében; látunk igazi fantáziát, de bántó ízléstelenséggel párosulva; látunk kifejező erőt, de erősebb nemzeti vonás nélkül. A *nemzeti genius* manapság annyira divatos jelszavának korszakában éppen a legigazabb genius, a költészet, elvesztette nemzeti sajátosságát. Vájjon nem méltán támaszthat-e kételetyt ez a szomorú körülmény az egész nemzeti lárma őszinteségében? Említsem-e, hogy magyar műzenénk még mai nap sincs; hogy operaházunk folytonos válsággal küzd és repertoírjában magyar zeneköltő műve alig szerepel?

Hanem a festészet! Az már aztán megállja a sarat – Munkácsy, Zichy Mihály! – Elismerjük festőművészeink és szobrászaink igyekezetét, sőt tehetségét is; de az igazi művészi nagyságtól valamennyi távol áll, Munkácsyt és Zichy Mihályt kivéve. Ezek pedig csak újabb bizonyítékai kulturális állapotaink szegénységének, mert csak nálunk születtek, de nem nálunk lettek nagygyá.

Hallgassunk tudományos és művészeti közintézményeinkről, melyek nagy részében – tisztelet a kevés számú kivételnek! – oly csekély a tudomány és művészet. Vizsgáljuk meg inkább a magyar nemzeti kultúra ügyének másik föltételét, a művelt magyar közönséget.

Művelt – és tegyük hozzá – vagyonilag is tehető közönség nélkül nincs és nem lehet virágzó kultúra. Tudományok és művészetek meg művelt közönség olyan viszonyban vannak egymással, mint a termés és fogyasztók a gazdaságban, kínálat és kereslet a kereskedésben. Hasztalan volnának tudósok és művészek, kik alkotásaik remekeivel elárasztanák nemzetöket, ha nincs fogyasztó közönség. Így az a tudomány és művészet csak egyesek kizárólagos birtoka marad, de nem válik a nemzet közkincsévé, vagyis soha sem lesz belőle »közműveltség«. Mátyás korában voltak nálunk tudósok és művészek, de

mégsem volt virágzó nemzeti kultúránk, mert nem volt művelt intelligentiánk. Nem maecenások tartják fenn a nemzeti kultúrát, hanem maga a nemzet. Maecenások eltarthatnak egyes tudósokat és művészeket, ideig-óráig támogathatnak egyes tudomány- vagy művészetágakat; de a nemzeti közműveltséget csak a nemzet teremtheti meg és virágoztathatja föl. Az egész nemzet elméjének és szívének gyümölcse az, nem egyeseké.

Tudtommal eddig még senki sem állította, hogy az u. n. művelt magyar közönség, a magyar intelligencia, a maga egészében méltókép teljesítette volna ama feladatát, melyet tőle a magyar közművelődés szent ügye joggal várhat. Hízeleghetünk a magyar intelligenciának s állíthatjuk az ellenkezőt. De az bizonyos, hogy ez esetben vagy magunkat ámitjuk vagy tudatlanok vagyunk e dologban, írók, kiadók, folyóiratok legnagyobb részt nem tele vannak-e panaszszal a művelt közönség részvétlensége miatt? Van-e csak egyetlen írónk is, kinek tisztán az irodalom tisztességes megélhetést biztosítana? Hány festmény vagy szobormű kél el évenként a nagy közönség körében? Van-e csak egyetlen virágzó zeneműkereskedésünk? Vidéki színészetünk ügye nem a legsajnálatra méltóbb-e? Bejárhatunk akárhány úri házat, míg egy kis könyvgyűjteményre, vagy művészi kivitelű festményre és szoborra akadunk. Ezek tények, szomorú, megczáfolhatatlan tények.

Jól tudom, azt fogják sokan mondani, hogy a mi intelligenciánk szegény, azért *anyagilag* nem igen támogathatja az irodalmat és művészeteket. Igaz, szegény, mert nagy része államhivatalnokokból áll, azért anyagilag nem támogathat semmit. De tán az *erkölcsi* támogatás különb az anyaginál? Ez oldalon még szomorúbb, már egészen sötét a kép. Valóban, egyhamar nem igen tudnék államot említeni, melyben a tudósok és művészek

kevesebb erkölcsi elismerésre számíthatnának, mint Magyarországon. Nem tudom, Törökországban nem jobban megbecsülik-e őket. A mi társadalmunk két dolgot becsül igen nagyra, a vagyont és hatalmat, no meg a nemes származást. Reális, sőt materiális a mi társadalmunk nagyon, meg egy kissé aristokratikus, de éppen nem művelt, sem értelmi, sem erkölcsi tekintetben. Tekintsünk csak szét a hazában. Nem az úri tempóhoz tartozik-e nálunk bizonyos kicsinyléssel beszélni a tudós és művész emberről, a ki nekik szegény és félszeg, vagyis filiszter. És vájjon hányan kutatják, mily úton jutott valaki a vagyonhoz és hatalomhoz? Elég, hogy megvan. Az igaz, azt sem keresik, micsoda önfeláldozás és szenvedés árán jutott valaki a tudományhoz vagy művészi sikerhez. Elég, hogy megvan – bajnak.

Ilyen a mi művelt középosztályunk. A ki ismeri, igazat ad nekem általánosságban; kivételek csak a szabályt erősítik. A mi társadalmi közszellemünk szárnyát szegi, nem pedig szárnyat ad a tehetségnek. Elnyomja, nem föl-emeli. Mily irigykedve nézhetnek a mi nyomorgó és megvetett íróink és művészeink pl. a francia írókra és művészekre, kiknek java része a francia aristokratikus köröknek előkelő tagja; vagy a mi egyetemi rectorunk a párisi egyetem hajdani rectorára, ki magasabb rangú személy volt a párisi érseknél! Vagy említsem-e az angol író helyzetét, az udvari költő (poét laureate) méltóságát? Hagyjuk el, mert elszorul a hazáját igazán szerető szív, és kétségbeesés fogja el nemzetünk jövőjén. Nem az a szomorú az egész dologban, hogy a külföld írói, tudósai és művészei általában gazdagabbak és tiszteltebbek, mint a mieink; hanem az, hogy aránytalanul azok. Ez mutatja legjobban, mennyire nem vagyunk még művelt kultúrállam.

Ha komolyan meg akarjuk alkotni a magyar nemzeti államot, akkor ne egyedül az alkotmányosság formáit

szerezzük meg számára, hanem adjuk meg legnemzetibb tartalmát is, a magyar nemzeti közműveltséget, kapcsolatban a közgazdagsággal. Ha azt akarjuk, hogy jogczimünk legyen az európai kultúr-államok sorában tovább is megmaradni, ne vessük meg a kultúrát. Ha magyarosítani, assimilálni akarunk, szerezzük meg magunknak a leghatásosabb és legjogosultabb magyarosító eszközt, a műveltséget.

III.

Közművelődési feladataink.

Azt hiszem, az eddigiekkel sikerűit kimutatnom a közművelődés fontosságát az állam életében, egyúttal pedig jelenlegi szomorú állapotát hazánkban. A baj megvan, az tagadhatatlan. Legnagyobb bajnak tartjuk részünkről a művelt közönség és az irányadó körök közönyét, sőt kicsinylését a közművelődés fontosságával szemben.

De nem elég a bajt konstatálni és nagyságával ijeszteni a beteget, hanem orvosolni is kell.

Csakhogy nagy operatio ez igen. Egy egész közszellemet kell megváltoztatni, az egész magyar nemzet szellemét. Ez az egyedüli radikális kúra. Minden egyéb csak jámbor pepceselés. Ily nagy operatio végrehajtására egy ember, de sőt több ember sem elég. Erre közéletünk összes számottevő tényezőinek közreműködése szükséges.

Első és legfontosabb tényező mindjárt maga a *kormány*, melynek mindénféle országos érdek kielégítése feladatát teszi, a közművelődése is.

Közgazdaságunk ápolása az államháztartás, földmívelés, ipar, kereskedelem, közlekedés útján szintén állami feladatot képezvén, meg is vannak az ápolásukra szük-

séges ressortok az államélet szervezetében, a pénzügyi, földmivelési, kereskedelmi stb. minisztériumokban. De hol a *közművelődési minisztérium*? Sehol. Közművelődési minisztériumunk nincsen. E . helyett azonban van egy iker-minisztériumunk, az u. n. vallás- és közoktatásügyi minisztérium, melynek működési körében ott láthatjuk a közművelődés ügyét is, de mennyire megcsonkítva, mennyire elnyomva és háttérbe szorítva! Nem is merik közművelődési ügynek nevezni, egyszerűen csak közoktatásügynek nevezik. De hát vajjon a magyar nemzeti közművelődés ügyét kimerítettük-e a közoktatásról való gondoskodással? Igaz, van ennek a minisztériumnak egy ügyosztálya, a kilenczedik, melynek tagja egy miniszteri tanácsos és két segédfogalmazó. Ennek az ügyosztálynak a hatáskörébe esnek: a technológiai múzeum, országos képtár, rajztanár-képezde, iparművészeti múzeum és »egyéb művészeti intézmények«. Ez az egész. A közoktatáson kívül ennyit tudnak e minisztériumban a magyar nemzeti közművelődésről.

Ha valaki még kételkedett volna benne, hogy a magyar közművelődés ügye milyen rosszul áll, ebből eléggé meggyőződhetik róla. Nincs a magyar állam gépezetében még csak külön ressortja sem. A mi van, az is szerfölött hiányos. Magyarországon még a nemzet vezetői sem látták be, hogy a közművelődés mily fontos ága az államéletnek; mert ha belátták volna, nem így gondoskodtak volna róla.

A vallásügy nem is rokonág a az államéletnek a közművelődés ügyével, azért hiba volt egyesíteni a vallás és közoktatás ügyét. Az egyház és állam közötti jogviszonyok szabályozása és vezetése sokkal inkább beleillik a belügyminisztérium hatáskörébe, oda kellett volna tenni. A közművelődés ügye külön embert, külön munkakört kíván, mert elég fontos rá.

Meglátszik az országgyűlésnek a vallás- és közoktatásügyi minisztérium budgetjére vonatkozó tárgyalásain is, hova jut a közművelődés ügye a vallásügyek mellett. Évek óta már jóformán szóba se kerülnek ott közművelődési kérdések a vallásiak mellett. Míg ellenben külön közművelődési minisztérium mellett okvetlen szóba kellene kerülniök a közművelődési ügyeknek is.

De még nagyobb lesz álmélgódásunk, ha bepillantunk e minisztérium hivatalos helyiségeibe. Kik fogadnak ott bennünket? *Jogászok.* Csekély kivétellel csupa jogászok, a kiknek nem az a legfőbb hibájok, hogy jogászok, hanem hogy eddigelé jóformán legkisebb bizonyosságát sem adták annak, hogy a magyar közművelődés ügyeinek vezetésére illetékesek volnának.

Nem akarunk személyekkel foglalkozni. Viszonyainkat és közállapotainkat bíráljuk; nem személyeskedünk. De azt mindenkinek el kell ismernie, hogy valamely intézmény hasznavehetősége rendkívül nagy mértékben attól függ, vajjon ez intézmény céljának megfelelő emberekkel van-e ellátva. És fájdalommal kell konstatálnunk, hogy Eötvös óta nálunk folyton hanyatlóban van a közművelődés ressortja. Eötvösnek volt kultúr-politikai conceptiója és lelkesedése az ügyért; Trefortnak már csak ötletei akadtak, meg némi jóakarát volt benne a közművelődés iránt; Csáky valóságos politikai character és személye szerint művelt úri ember, de közművelődési ügyekben a szó szoros értelmében dilettáns. Közoktatásügyi miniszter lett a Tisza önhatalmi és párturalmi politikai elve alapján, nem pedig arravalósága következtében. Mert azért, hogy valaki művelt ember, még nem kell eo ipso értenie a közművelődési politikához; épen mint a ki magának jó gazdája, még nem okvetetlen jó nemzetgazda. Intézkedései egytől-egyig szerencsétlenek, mert dilettáns munkák; mert bár jóakarattal, de a köz-

művelődés iránti meleg lelkesedés és helyes érzék nélkül jöttek napvilágra. A politikai szerencse legtöbb esetben nem véletlen szerencse, hanem természetes ügyesség; nemkülönben a szerencsétlenség sem mindig igazi véletlen szerencsétlenség. A ki nem tudja embereit megválasztani; a ki a közvélemény ellentétes áramlatain nem tud eligazodni; a ki többet mer, mint bír; az nem szerencsétlen politikus; avval nem a véletlen űz csalfa játékot.

Tisztán szerencsétlenség-e megtölteni a közművelődés szolgálatában álló minisztériumot *jogászokkal*, a kik nem azért tartják magokat sokkal többre az alájok helyezett munkásoknál, mert jobban értenek a közművelődés ügyeihez, hanem azért, mert jogászok? Lehet-e sikert érni el oly személyzettel, mely jogász-önérzetében valóságos kicsinyléssel nézi a reá bízott dolgokat, és a melynek soraiban csak elvétve akad egy-egy apostola vagy munkása a közművelődés ezen vagy azon ágának?

Tisztán szerencsétlenség-e kiadni a *német nyelvi rendeletet* a véderő-javaslat ideges napjaiban és kiadni oly formában, hogy annak érvényt szerezni teljes lehetlenség?

Szerencsétlenség-e csupán megbolygatni a középiskola szervezetét és tantervét, a mi hosszú munka után valahogy csak elkészült; ellenben teljesen elhanyagolni a középiskolai tanárképzés alapos reformját és a tanárságot úgy anyagi, mint erkölcsi tekintetben, a hol pedig égető a szükség? Vagy elégségesnek tartja a közoktatásügyi kormány az intézményeket emberek nélkül is? Azt hiszi tán, hogy a jó eredményhez szükségtelen a jó tanár, elég a jó tanterv?

A vallás- és közoktatásügyi minisztérium teljes reformja elengedhetetlen orvosszer közművelődésünk bajainak orvoslására. Hiszen ez a minisztérium közmű-

velődésünk dolgában a leghatalmasabb tényező, legalább annak kellene lennie. Egy cél tudatosan vezetett és az ügyért lelkesülő, dolgát értő közművelődési minisztérium jelentékeny lendületet adhatna közművelődésünk ügyének. De e célból mindenekelőtt el kellene választani a vallási ügyek kezelését a közművelődésétől; azután ahhoz értő lelkes embereket kellene a közművelődési minisztériumba vinni, a kik teljes tudatában volnának munkájuk jelentőségének.

A kormány mellett legfontosabb tényezőnek tartjuk közművelődési tekintetben a magyar intelligenciát. Ennek általános műveltségét emelni és érzékét a közművelődés iránt fejleszteni legelső sorban az *iskola* van hivatva. Az iskolának kellene megküzdenie avval a hagyományos, családi betegséggel, a közművelődés ügyének kicsinylésével. E tekintetben nálunk ma még iskola és család nem támogatják egymást, sőt inkább harczban állanak. Hányszor hallja otthon még a műveltebb család iskolás gyermeke is a tudománynak és művészetnek, tudósnak és művésznek, szóval mindannak a becsmérését, a miknek iskolában tisztelésére, becsülésére buzdítják. És ma még az iskola szelleme nem tud megküzdeni a családnak szellemével, a közszellemmel. Erre még gyöngé az iskola, a kormány részéről sem részesül elegendő támogatásban. Pedig az iskolát e tekintetben minden képzelhető úton és módon támogatni kell.

Az iskolák abbeli gyöngesége, hogy nem képesek növendékeik lelkébe tartósan és kellő erővel beleplántálni a műveltség tiszteletét, a középosztály iskoláinak önmagukban való gyöngeségéből, iskoláink általános színvonalának alacsonyágából és ez iskoláknak magukra hagyatottságából származik.

Tekintsük *nőink iskoláit*. Köztudomású dolog, mennyire el van nálunk hanyagolva a felsőbb nőnevelés. Elő-

ször is igen kevés helyen van felsőbb leányiskola, s a hol van is, inkább leczkét fölmondani, szajkózni tanulnak, mint valamit tudni. A legtöbb esetben alig tudnak úri nőink többet az elemi ismereteknél: írni, olvasni, s némikép számolni. Irodalmi, történelmi, természettudományi ismereteik csak üres szavak, a nélkül, hogy valami tartalom kapcsolódnék hozzájuk. Pedig mi mindent tanulnak, hogy az embernek megáll a szeme-szája. Hogy tudnák megbecsülni az ismereteket azok, a kiknek magoknak semmi ismeretök nincs? Hogy lelkesüljenek a művészetért olyanok, a kiket sohasem tanítottak meg rá, mi a szép? *Férfúink iskolái*, a középiskolák, jóval magasabb niveaun állanak mint a leányiskolák, főleg mióta ez iskolák egy része állami kezelés alatt van. Legalább ma már vannak jó középiskoláink is. De hány silány iskola van még most is a felekezeti és községi középiskolák közt! És még jobb középiskoláink legnagyobb részéből is hiányzik az az emelkedett szellem, mely a tudományok és művészetek csarnokához illik. Legtöbb helyen már az *épület* is oly rút és szegényes, hogy biz az sehogy sem illik a közművelődés magasztos eszméjéhez. Vajjon a legtöbb ember nem külsőség után indul-e, s nem hajlandó-e kicsinyelni azt a munkát, melyet csak egy ronda és szegényes épületre érdemesítenek? – Vagy tekintsük meg középiskoláink nagy részének *fölszerelését*. Hogy becsülje az a fiú a tudományt és művészetet, mikor nem lát egy tisztességes szemléltető eszközt, vagy egy művészi kivitelű képet és szobrot sem? De legnagyobb baj a *tanárookban* van. Túlnyomó részök, még a kiknek meg is van a kellő qualificatiójuk rá, kedv és lelkesedés nélkül végzik napi munkájokat; pedig a ki maga nem lelkesül, hogyan ébreszthetne másban lelkesedést? De mi is lelkesítené őket? A társadalom lenézi; a felsőség csak bírálja, de elismerésben vajmi ritkán részesíti: pályája semmi elő-

lépéssel nem kecsegteti; még családja körében is kevés öröm várakozik reá, mert hiszen a legléleklőbb dologgal kell folyton küzdenie, a szegénységgel. Tisztán maga a tudomány pedig vajmi kevés tanárt képes lelkesíteni, azokat sem egy egész életen át. Aztán meg egyéb baj is van. Középiskolai tanárainknak *szaktudománya* is gyöngelábon áll, főleg felekezeti és községi iskoláinkban, hova egyetemre is alig járt embereket is alkalmaznak; sőt az egyetemi előadásokat látogató tanárjelöltek nagy részét is elvonja a behatóbb tanulástól a szegénység, a kenyérkereset. De még gyöngébb lábon áll *általános műveltségök*. A pálya semmi anyagi előnyt, semmi emelkedést nem nyújtván, csak azok keresik föl, a kiknek vagy amúgy sincs kilátásuk emelkedni, vagy a kiket tisztán a tudomány és művészet varázsa lelkesít. Ezek a szegénysorsú ifjak, kiknek lelkét a »művelt« társaságok szelleme még nem rontotta meg, nem tette idegenné a közművelődés vívmányai irányában. Ámde egy szegény és műveletlen család gyermekének, bármilyen képességekkel bír is különben, soha sem lesz meg az a szélesebb látóköre az emberek és az élet fölfogásában, sem pedig az a könnyedsége az emberekkel való érintkezésben, a minőt egy művelt embertől joggal megvárhatunk. Bizonyos korlátoltság és félszegség jellemzi az ilyen embert mindig. Mindezek oly lényeges bajok a tanárság életében, melyek rendkívül bénítólag hatnak annak az eredmények elérésére,, melyet tőlök a magyar nemzeti közművelődés nagy fontossága megkíván. Mert ahhoz semmi kétség sem fér, hogy a középiskolai tanár egyikét teljesíti a legfontosabb és legnehezebb feladatoknak az állam életében. Hiszen közművelődésünk, sőt egész nemzetiségünk fenntartó elemeit, a magyar intelligentiát, ők nevelik. Kell-e ennél fontosabb feladat? Egy elhibázott nevelésű gyermek nem nagyobb veszteség-e a családra, az államra és a

magyar közművelődésre, mint egy elvesztett pör, egy be nem hajtott adó? És vajjon mi lehet nehezebb és fárasztóbb feladat, mint az emberi lelket formálni, képezni? Az igaz, hogy olyan könnyedén is lehet e munkával elbánni, mint semmi mással, de a mily könnyen, ép oly rosszul, és kiszámíthatatlan kárral. Oly intelligenciát, oly odaadást, oly lélekemességet föltételez e munka, mint semmi más. Nem is juthat eszébe másnak a tanári állás fontosságát kétségbevonni, csak annak, a kinek a közművelődés iránt semmi érzeke, fontosságáról semmi fogalma, és az intelligenciának a szellemi kultúrával szemben való jelentőségéről sejtelve sincs.

Egyéb baj is van a középiskolákban. Az, hogy *tanterveik* – bár a tudományos képzés érdekeit tekintve, sok tekintetben kiválónak mondható – a művészi érdekeket, az esztétikai képzést, ezt az oly fontos nevelési eszközt, meglehetősen elhanyagolja. Az éneket, zenét, szabadkézi rajzot általánosan kötelező tárggyakká kellene tenni.

Mindezekben a bajokon is segíteni kell. A *közoktatást államosítani*, a nőnevelést gyökeresen reformálni, a tanárképzést gyakorlatibbá és intenzívebbé tenni, a tanári állás tekintélyét pedig úgy anyagi, mint erkölcsi tekintetben emelni kell.

Nem mulaszthatjuk el ez alkalommal rámutatni arra a komoly veszedelemre, melylyel a kormánynak az állami tisztviselők fizetése rendezéséről szóló törvényjavaslata fenyegeti a középiskolai tanárságnak amúgy is gyöngén álló ügyét.

Nem tulajdonítunk túlságos fontosságot azoknak a recriminációknak, melyek mostanság a különböző hivatalnoki testületek részéről fölhangzanak. Nem mintha kételkednénk jogosultságokban vagy komolyságukban, hanem mert meg vagyunk győződve, hogy minden érdeket

kielégíteni s minden zúgolódást elnémítani jelenlegi pénzügyi viszonyaink közt csaknem lehetetlen. De a középiskolai tanárság mozgalma nem közönséges jelenség. Valóságos szellemi sztrájk az egy komoly és szigorú erkölcsi elvekkel bíró testület részéről. Valóságos bizalmatlansági szavazat a közoktatásügyi kormány ellen. Előttünk azonban legnagyobb fontossággal e mozgalomnak az az oldala bír, mely közművelődésünkkel a legszorosabb összefüggésben van.

Miért zúgolódnak a tanárok? Azért, mert nem becsüli meg őket a kormány: túlnyomó nagy részöket egyszer és mindenkorra a IX. rangosztályba sorozza, egy helyre az érettségit sem tett, vagy csak ezzel a képesítéssel bíró irodatisztekkel, adóhivatalnokokkal s más efféle hivatalnokokkal, a kiknek jóformán ők adják meg összes képesítésöket középiskolájukban. A fővárosi tanárok nagy részét, és pro forma néhány vidéki tanárt – anynyit, hogy minden iskolára egy se esik – beletettek a VIII. rangosztályba. Mellettök pl. az egyforma képesítésű bírák mind a VIII., egy részök pláne a VII. rangosztályban van. Valami csekélységgel javítják a tanárok fizetését is – természetesen csak az öregekét – nem is ebben magában van a sérelem, de abban, hogy mellettök mások még jobban emelkednek, s ők aránylag még alacsonyabban fognak állani, mint eddig állottak. Ezután törvénybe lesz iktatva – ha lesz – hogy a középiskolai tanár általában egyenrangú tisztviselő a csak érettségit és számtiszti vizsgát tett adóhivatalnokokkal, telekkönyvvezetőkkel, irodatisztekkel, továbbá a vele egyforma minősítésű, de pályája elején álló 28-30 éves aljárásbíróval. Ennyire viheti a tanár, többre nem.

Hát bizony ez a mily szomorú, épp oly szégyenletes egy állapot. Ez a tanári állásnak, a közoktatás és evvel a közművelődés ügyének a meggyalázása. A mely

kormány ilyen javaslatot terjeszt a képviselőház elé, az a kormány nincs világos tudatával annak, hogy mily fontos érdekeket sért. Olyan, mint a bombával játszó gyermek.

Tudja-e a kormány, hogy tudományos folyóiratainkat legalább is $\frac{4}{5}$ részben középiskolai tanárok tartják fenn anyagi és szellemi támogatásaikkal? hogy tehát a hazai tudományos életnek is igazi munkásai ők? Hát azt tudja-e a kormány, hogy az a középiskolai tanár, a ki a nemzet intelligenciáját neveli, egyikét teljesíti a legfontosabb és legnemzetibb missióknak?

Avagy tán abban bizakodik a kormány, hogy a középiskolai tanárok a IX. rangosztályban is ugyanazt a szolgálatot fogják tenni, mint a VIII-ikban? Nagy tévedés. Nem közönyös dolog az, mely körökből kerül ki az a középiskolai tanárság. Alacsony sorsból való ember már legelső benyomásai, legelső neveltetése alapján mindig korlátozott szellemi láthatárral bír, mint egy művelt ház sarjadéka. A már kész tanár társadalmi szerepe, összeköttetései, tekintélye is oly mélyen belevág a paedagogiai eredmény létrehozásába, hogy azt csak az nem látja be, a ki sohasem nézett mélyebben a nevelés pszichológiájának a köhójába. Azt pedig csak nem gondolja senki, hogy művelt, okos apa ezután arra a pályára adja a fiát, a melyen ugyanolyan qualificatióra van szüksége, mint sok más pályán, de minden erkölcsi és anyagi recompensatio nélkül. Nemcsak szellemi niveau-ja fog süllyedni a tanári pályának, de egyenesen hiány lesz nemsokára emberekben is. Hiszen, úgy látszik már is van.

Vagy mit szóljunk a kormánynak ahhoz az eljárásához, hogy a *helyettes tanárokat*, a kik éppen azt a munkát végzik, mint a rendes tanárok, még csak föl sem vette az állami tisztviselők közé. Hát mik azok? Tanárjelölteknek tekinti őket a kormány 3-8 évi becsületes

munka után is nyolczszáz forint stipendiummal? Nem elég sérelem volt-e rajok nézve már eddig is, hogy államháztartásunk egyensúlyának helyreállása korszakában az állam finaciális állapotaira való hivatkozással magyarázta félre és sértette meg a kormány azt a világos törvényt, hogy mint helyettesek 1-3 évig szolgáljanak, és csak 8-8 év után nevezte ki őket rendes tanárnak?

Mindezek olyan sérelmek, minőknek művelt államban, hivatása magaslatán álló közoktatási kormány részéről, egy oly fontos nemzeti és közművelődési missiót teljesítő testület irányában, mint a középiskolai tanári testület, nem volna szabad még csak kísérletkép sem megესniök.

Közművelődési bajaink orvoslására ezeket tartjuk leghathatósabb szereknek. A vallás- és közoktatásügyi kormány reformját, illetőleg külön közművelődési minisztérium felállítását. Azután intelligentiánk iskoláinak magasabb színvonalra való emelését, különösen pedig: *felsőbb leányiskoláknak* minél nagyobb számmal való föllállítását, kapcsolatban a leányiskolai tanítás színvonalának emelésével; továbbá *középiskoláink* s általában közoktatásunk államosítását, természetesen a felekezeti tanerők és tanulmányi alapok jogainak tekintetbe vételével, főleg pedig *a középiskolai tanári állásnak* olyan módon való emelését, a mint a méltányosság és a közművelődés ügyének fontossága megkívánja, úgy, hogy e pálya ép oly keresett legyen, mint akármily más hivatalnoki pálya.

Egyéb szükséges dolgokat mint közművelődési intézményeinknek teljesebb virágzását, a tudományok és egyes művészeti ágak fölemelését, szóval a tudományok és művészetek föllendülését mi az egész közszellem megváltozásától, emelkedésétől várjuk. E közszellem emelésén kell munkálkodni. Ezen pedig legtöbbet lendíthet egy külön közművelődési minisztérium, mely egységes conceptió-

val, rendszeresen igyekeznek közművelődésünket általában emelni, nemcsak annak egyes ágait; továbbá az intelligens középosztálynak, a kultúra ez alapjának s általában a nemzet legfontosabb tényezőjének műveltebbé tétele.

Ezektől várjuk mi Magyarország kulturális fölvirágzását; ezektől várjuk, hogy hazánk nemcsak elérje, de át is éli a második ezredévet, és pedig oly dicsőséggel, a milyen az első ezer évnek csak legnagyobb korszakaiban volt osztályrésze.

Legyünk műveltek, akkor aztán elmondhatjuk teljes bizalommal, hogy: *Magyarország nem volt, hanem lesz.*

Különben nem.

